

Ігор Черинько

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ПОЛІТИКИ УРЯДІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (1997–2010 рр.)

У статті аналізуються деякі аспекти концептуально-теоретичного виміру політики Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу за правління лейбористів.

Ключові слова: Велика Британія, лейбористи, Європейський Союз, розширення, кандидати.

Cherinko I. P. The conceptual context of the policy of Great Britain towards the EU enlargement (1997–2010). The present article deals with the analysis of some aspects of conceptual and theoretical dimension of the policy of Great Britain towards the EU enlargement within the frameworks of the Labor governing.

Keywords: Great Britain, Labor, European Union, enlargement, candidates.

Концептуальний контекст політики урядів Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу (1997–2010 рр.) являє собою вельми актуальну, однак і не менш складну наукову проблематику. Оскільки в даному дослідженні автор виходить з ідеї про тісний взаємозв'язок лідерських амбіцій урядів Великої Британії 1997–2010 рр. на європейському просторі та їх політикою щодо держав, які претендували на членство в ЄС, а також формулюванням національних інтересів, які використовувалися в прийнятті політичних рішень керівництвом Великої Британії щодо напрямів, форм та глибини участі в процесах розширення Європейського Союзу, доволі важливою є інструментальна функція проблеми розширення ЄС в забезпеченні стабільності співвідношення національного та наднаціонального в цьому контексті. На думку більшості дослідників, європейські інтеграційні структури виступають фактором, що формує сучасну європейську регіональну систему,

відтак визначаючи пріоритети британської європейської політики. Таким чином, основні категорії, необхідні для здійснення дослідження, є такі, що визначають природу та характер співробітництва Європейського Союзу з європейськими державами, які поділяють його ключові цінності: «розширення», «федералізм», «ідентичність», «субсидіарність», «критерії членства».

Необхідно зауважити, що в українській політологічній науці присутні доволі ґрунтовні праці, присвячені проблематиці розширення Європейського Союзу, головною з яких, безсумнівно, є змістовна монографія директора Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, професора Валерія Копійки [1]. Двоє інших професорів з указанного навчального закладу присвятили свої докторські дисертації проблематиці участі Великої Британії у європейських інтеграційних процесах. Так, політологічна робота Вадима Крушинського охоплює тридцятилітній період від вступу Великої Британії до Європейського Співтовариства до фактично 2003 р. [2–3]. Змістовне історичне дослідження Наталії Яковенко охоплює більш широкий період, беручи свій початок від післявоєнних років [4–5].

Вітчизняна політологічна наука багата і на розвідки, присвячені українсько-британським відносинам та особливостям дипломатії України на британських теренах, головними з яких є праці А. Грубінка, Г. Гончарова, М. Білоусова та В. Майка [6–9]. Присутні в українській історіографії і роботи, присвячені окремим аспектам європейської політики Великої Британії після її вступу до Європейської Спільноти, свідченням чого є наукові розвідки О. Неприцького та Л. Ямпольської [10–13].

Водночас такий аспект, як політика конкретних країн у напрямку розширення Європейського Союзу, зовсім не був висвітлений у вигляді ґрунтовних наукових праць вітчизняних науковців. У працях автора, опублікованих ним за період 2008–2011 рр. висвітлено головні аспекти політики лейбористських урядів Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу, звісно ж, без претензії показати загальне й особливе політичного курсу всіх держав-членів

ЄС на цій ниві [14–17]. Метою даної роботи є виокремлення концептуального контексту досліджуваної теми, зокрема деяких теоретичних аспектів британського підходу до розширення Європейського Союзу.

Концептуальні засади даного дослідження висувають на передній план системний підхід, який дозволяє представити комплексне бачення природи та політики урядів Великої Британії 1997–2010 рр. щодо розширення ЄС, та визначити сукупність факторів, які чинили вплив на її вироблення. Дослідження системного рівня політики урядів Великої Британії 1997–2010 рр. щодо розширення ЄС дозволяє визначити загальні закономірності її розвитку. Використання принципу історизму дозволяє показати в динаміці процес формування і розвитку політики урядів Великої Британії 1997–2010 рр. щодо розширення Європейського Союзу. Автор також використовує структурно-функціональний аналіз; елементи теорії прийняття рішень для дослідження принципів прийняття рішень урядами Великої Британії 1997–2010 рр. при виробленні ними політики стосовно розширення Європейського Союзу. При аналізі джерел автор використав логічний, емпірико-аналітичний, історичний та інституційно-порівняльний методи дослідження.

Для початку звернімося до концептуальних витоків феномену розширення ЄС як поглиблення багатосторонніх форм міждержавного співробітництва. Для представників політичного реалізму є притаманним розглядати міждержавне співробітництво як взаємодію між незалежними державами на основі взаємоповаги до суверенітету одна одної та невтручання у внутрішні справи.

Прибічники політичного ідеалізму виходять з природності і навіть невідворотності міждержавного співробітництва як форми кооперації, що є природним для кожного суспільства. Політичний ідеалізм розглядає інтеграцію як найбільш ефективну форму міждержавного співробітництва, оскільки вона базується на спільних інституціях узгодження рішень, що набувають вигляду політики комунітарних інституцій, і, таким чином, може забезпечувати найвищий ступінь узгодження інтересів партнерів.

Серед британських науковців є поширеним соціологічний підхід до вивчення міждержавного співробітництва та його інституалізації. Головна роль в аналізі міждержавного співробітництва відводиться соціальним нормам та інститутам, груповим цінностям, проблематиці національної та групової ідентичності. Вчені французької школи міжнародних відносин звертають увагу на необхідність вивчення особливостей розбудови відносин держав з іншими акторами світової арени у міжнародній кооперації. З розвитком інтеграційних процесів у Західній Європі та поступовим поширенням їх на Схід стала набувати ваги і концепція західноєвропейського регіоналізму, яка покликана розглядати розвиток європейських інтеграційних процесів у ретроспективі розвитку комунітарних інститутів.

Необхідно зауважити, що розширення Європейського Союзу 2004 та 2007 рр. в цілому виправдали очікування урядів Великої Британії 1997–2010 рр. та сприяли здійсненню її власних завдань в європейському інтеграційному процесі. Уряди Великої Британії зазначеного періоду змогли віднайти ефективний інструментарій у забезпеченні співвідношення національного і наднаціонального, узгодити розвиток європейської інтеграції зі своїми власними національними інтересами. Натомість позиція Великої Британії щодо розуміння розширення Європейського Союзу зазнала своєї суттєвої еволюції при урядах 1997–2010 рр., адже саме ці уряди чітко окреслили концептуальні засади сприйняття Великою Британією розширення ЄС. Так, якщо, наприклад, у 1980-ті рр. Велика Британія хоч і чинила активний спротив федералістським тенденціям у Європейському Співтоваристві, вона і не підтримувала його розширення, зокрема ставилася з певним скептицизмом до перспектив вступу Іспанії та Португалії до ЄС, побоюючись того, що це спричинить додаткові бюджетні витрати.

В той час як континентальні держави ЄС прагнули реалізації поглиблення європейських інтеграційних процесів, для урядів Великої Британії 1997–2010 рр. залишалося характерним бачення поступового або ж навіть повільного бачення розбудови ЄС, при чому, однак, спостерігалася

відсутність притаманного франко-німецькому альянсові побоювання стосовно того, що кількісне збільшення членів Європейського Союзу може підірвати його структуру. Збільшення кількості членів ЄС може нести в собі загрозу щодо координування спільної зовнішньої політики цієї організації та її політиці у сфері безпеки, натомість уряди Великої Британії часів 1997–2010 рр. однозначно продовжували сприймати НАТО як головну опору стабільності та безпеки і на європейському, і на євроатлантичному просторі і тому радше вважали наслідки розширення ЄС у цьому відношенні відповідними національним інтересам Великої Британії.

Необхідно зауважити, що в контексті політики урядів Великої Британії 1997–2010 рр. на теренах Європи та в рамках їхнього бачення багатоярусної Європи концентричних кіл, у рамках різношвидкісної інтеграції, простежувалася фактична легітимізація концепції другорядності певних держав, які мали намір вступити до ЄС, що особливо видно на східноєвропейських теренах. Натомість уряди Великої Британії 1997–2010 рр. вдавалися до широкого трактування ідеї розширення Європейського Союзу, одним з ключових пунктів у якому є важливість розбудови відносин з третіми державами, що цілком відповідає логіці концепції нормативної сили Європейського Союзу.

Прихід лейбористів до влади у Великій Британії у 1997 р. співпав з активізацією євроінтеграційних устремлень країн Центральної та Східної Європи, що стимулювало британське керівництво до формування свого цілісного бачення подальшого розширення ЄС та надання цьому аспекту своєї зовнішньої політики виважених чітких рис. Лейбористи, безсумнівно, мали своє бачення розширення ЄС і до приходу до влади, однак посівши кабінети на Даунінг стріт після парламентських виборів 1997 р., їм довелося реалізовувати на практиці ті аспекти, про які вони до цього могли лише теоретизувати, й зіткнутися з тими умовами, за яких вироблення теоретичних засад щодо реалізації практичного курсу щодо розширення ЄС мало відбуватися у доволі стислі терміни.

Оскільки за рахунок такого важливого зовнішнього аспекту політичної комунікації ЄС у глобалізованому світі,

як розширення Європейського Союзу, уряди Великої Британії 1997–2010 рр. прагнули вирішити свої власні завдання щодо європейських інтеграційних процесів, необхідно виділити наступні аспекти, які постали особливо важливими в контексті розширення ЄС для лейбористів:

- посилення своїх позицій у ЄС за рахунок тісної співпраці з країнами «Нової Європи»;

- закріплення за собою статусу єднальної ланки між країнами «Нової Європи» та Сполученими Штатами Америки, і прагнення до зміцнення таких позицій у тих випадках, коли певні держави мають наявними тісні прямі зв'язки з США;

- недопущення перетворення Європейського Союзу у франко-німецьку федерацію;

- неприпустимість єдиної політики перетину кордону у ЄС, адже на глибоке переконання лейбористських урядовців, перетворення ЄС на єдину Шенгенську зону не тільки створюватиме загрозу британським робітникам і може призвести до засилля нелегалів на британських теренах, а й ставитиме під загрозу національну безпеку Великої Британії в цілому;

- неприпустимість імперативного прийняття євро як обов'язкової єдиної валюти країн Європейського Союзу.

Однак не можна забувати й про те, що особлива позиція Великої Британії на теренах Європейського Союзу завжди була помітною завдяки жорсткому фінансовому прагматизму Великої Британії стосовно бюджету європейської спільноти. Не маючи наміру надто занурюватися до європейських інтеграційних процесів, Велика Британія доволі скептично ставиться до покладених на неї фінансових видатків у межах Європейського Союзу. Така політика була завжди притаманною для Великої Британії, адже питання бюджетних витрат щодо участі Великої Британії в європейських інтеграційних структурах багато в чому визначало вироблення британської політики на європейських теренах.

У той же час уряди Великої Британії 1997–2010 рр. Проводили гнучку політичну лінію щодо балансу між Сполученими Штатами та Європейським Союзом, керуючись виключно власними національними інтересами у цій

тонкій політичній грі. Адже керівництво Великої Британії усвідомлювало, що Сполучені Штати сприймають Велику Британію як фактор уповільнення централізації ЄС, що, у свою чергу, унеможлиблює політичний аспект глобальної конкуренції між США та ЄС. А це, у свою чергу, дозволяє підтримувати на належному рівні формат особливих відносин між Великою Британією та США. Натомість уряди Великої Британії не мали за мету бути провідником американських політичних інтересів в ЄС, прагнучи навпаки вивести Велику Британію на лідерські позиції у Європейському Союзі у його достатньо централізованому вигляді, адже інакше ЄС не матиме шансів на глобальне лідерство, порівняно з США, нехай навіть і у доволі стратегічній перспективі.

Натомість абсолютна другорядність Сполучених Штатів Америки з-поміж зовнішньополітичних пріоритетів урядів Великої Британії 1997–2010 рр. не є доведеним фактом і таким твердженням, яке є вельми дискусійним. Адже система цінностей політичного класу Великої Британії, причому не тільки у досліджуваній автором нами період, а й в цілому у другій половині ХХ ст. та у добу глобалізації, може вважатися такою, що більше відповідає американській аніж континентально-європейській шкалі цінностей.

Натомість політична лінія урядів Великої Британії 1997–2010 рр. щодо розширення Європейського Союзу мала і свої прорахунки. Їхні наслідки були вираженими як у тактичних, так і стратегічних проявах. Основні прорахунки зовнішньополітичного бачення урядів Великої Британії 1997–2010 рр. (в контексті їхньої політики щодо розширення ЄС) полягали в наступному:

- не всі держави «Нової Європи» повною мірою розділили бачення Великої Британії щодо майбутнього ЄС, особливо в аспекті ступеня його централізованості, адже сама Велика Британія не спромоглася надати чітку концепцію цілісного її бачення, виглядаючи в очах її східноєвропейських союзників такою, що стоїть на засадах своєрідного «зовнішньополітичного бонапартизму», та не має однозначної позиції щодо того, чи бути Європейському

Союзіві конфедеративним утворенням або міжнародною міжурядовою організацією наднаціонального характеру;

- сприйняття єдиної валюти країнами «Нової Європи» виявилось більш неоднозначним за позицію урядів Великої Британії 1997–2010 рр., і не всі держави «Нової Європи», наприклад, Словенія та Словаччина, виявили схильність до несприйняття євро. Крім того, під завершення урядування лейбористів у політичному класі все більшої кількості держав «нової Європи» намітилася тенденція до переходу до зони євро. Адже вказані країни, вступивши до ЄС, мусили прийняти своєрідні «правила гри» цієї організації та гіпотетично мали бути готовими до вступу у зону євро, що розглядалося країнами «старої Європи» як логічне завершення вступу держав до ЄС. А хотіли цього в офіційному Лондоні чи ні, але усі, без виключення, країни приєдналися до ЄС якщо і завдяки великій підтримці Великої Британії, натомість не виключно завдяки її зусиллям, тож мали рахуватися з позиціями своїх колег по Європейському Союзі;

- не всі країни «Нової Європи» сприйняли задумані урядами Великої Британії 1997–2010 рр. «правила гри» щодо Сполучених Штатів Америки. Збагнувши, що окрім самої Великої Британії вони користуються підтримкою й інших держав ЄС, у першу чергу країн «нової Європи», які разом із ними поповнили склад Європейського Союзу, деякі держави «Нової Європи» показували політичну орієнтацію на Сполучені Штати у низці стратегічних питань, в той же час кардинально не відходячи від ключових цінностей єдиної Європи. Крім того, за умов так званої «Варшавської формули», за якої фактично наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. членство в НАТО розглядалося у неофіційному порядку як необхідна передумова членства у ЄС, держави «Нової Європи», в першу чергу Чехія та країни Прибалтики, просто не могли не враховувати свої політичні зобов'язання перед США, як їхнього головного адвоката щодо членства у Північноатлантичному альянсі, вступ до якого відбувався радше за другорядності ролі Великої Британії, натомість першорядності в цьому процесі США;

- не всі держави «Нової Європи» сприйняли цілком чи принаймні у головних її рисах позицію офіційного Лондона щодо візового режиму у ЄС, що створило загрозу для Великої Британії залишитися в стратегічній перспективі один на один із Шенгенською зоною, в межах єдиної Європи, що, безсумнівно, у свою чергу, великою мірою перешкоджало урядам Великої Британії 1997–2010 рр. та їхнім наступникам їхньому лідерству на європейських теренах.

Можна припускати, що уряди Великої Британії 1997–2010 рр. неодмінно пов'язували кількісне збільшення членів ЄС з якісним зростанням Європейського Союзу як інтеграційного об'єднання. А посилення Європейського Союзу у всіх його аспектах уряди Великої Британії доби 1997–2010 рр. однозначно сприймали як посилення своєї держави. Зробивши ставку на Європейський Союз – саме на цей напрямок з-поміж трьох пріоритетних, поряд з США та Співдружністю – уряди Великої Британії 1997–2010 рр. були свідомі того, що їм належить працювати в напрямку посилення цієї організації з метою всебічної допомоги у виведенні її в ключові актори міжнародної арени. Крім того, сукупність різнопланової роботи у цьому напрямку сприятиме й реалізації лідерських амбіцій Великої Британії на теренах ЄС. Тому однією з причин схвалення Великою Британією Лісабонського процесу стало й те, що після прийняття Лісабонського договору Європейський Союз офіційно став суб'єктом міжнародного права, що дозволяє ще більш впевнено міркувати про його монолітність на міжнародній арені.

Уряди Великої Британії 1997–2010 рр. усвідомлювали й потенційні ризики від розширення ЄС. Але при цьому уряди Великої Британії 1997–2010 рр. виходили з загальної політичної кон'юнктури, яка мала місце на той час серед найближчого оточення Європейського Союзу. Держави, які заявили себе у якості потенційних претендентів на членство у ЄС, не виявляли ознак до прагнення приєднатися до ЄС з перспективою увійти до майбутньої централізованої федерації під егідою Франції та Німеччини, натомість сприймали ЄС як міжнародну міжурядову організацію,

якій необхідно делегувати частину свого державного суверенітету заради покращання свого економічного становища, посилення соціальних гарантій для своїх громадян, посилити забезпечення їм верховенства права та примножити гарантії безпеки як для особистості, так і для держави в цілому.

Загальний шлях розвитку Балканських країн і держав Центральної та Східної Європи заперечує набуття ними статусу суб'єкта федерації, адже не так давно вони вже були у такій якості, і їхні народи та еліта цінують державну незалежність понад усе. Натомість єднання з іншими європейськими державами під куполом потужної наднаціональної організації, всі члени якої однаково мають право розраховувати представити свої думки та бути почутими, є зовсім іншою справою. На таких же засадах, фактично, стояли і уряди Великої Британії 1997–2010 рр.

Уряди Великої Британії 1997–2010 рр. неоднозначно сприймали євроінтеграційні аспірації названих країн, і лейбористський уряд Сполученого Королівства був свідомий того, що ці держави є різновіддаленими від членства у Європейському Союзі. Однак Велика Британія ніколи не заперечувала європейського майбутнього ані Туреччини, ані Балканських країн, всіляко сприяючи їхньому просуванню до Європейського Союзу.

У контексті євроінтеграційних устремлінь уряди Великої Британії вибудовували свої політичні відносини з країнами, які прямували до Європейського Союзу, на основі концепції концентричних кіл. У випадку з країнами Європи простежувалася тенденція до політики Великої Британії стосовно цих держав на засадах бачення багатоярусної Європи. Уряди Великої Британії розглядали у цьому випадку ідею різношвидкісної інтеграції на теренах Європейського Союзу як фактичну легітимізацію другорядних держав, які мали намір приєднатися до Європейського Союзу, і хоча на рівні політичних заяв всі, без винятку, держави, які задекларували на офіційному рівні європейську інтеграцію своєю стратегічною метою, декларувалися британськими урядами позначеної доби фактично однаково

важливими для Європи, на практиці уряди Великої Британії 1997–2010 рр. бачили Хорватію та Туреччину, наприклад, більш близькими до вступу в ЄС, ніж Молдову чи Україну.

Можна припускати, що керівництво Великої Британії періоду 1997–2010 рр. поділяло держави, що прагнули вступити до ЄС, на три категорії, залежно від тих термінів, у які держава може гіпотетично розраховувати бути прийнятою до ЄС та її загальної спроможності досягнути відповідності критеріям членства. Причому офіційний статус кандидата на членство у ЄС не мав вирішального значення при розгляді лейбористами перспектив членства у ЄС для певних держав. Так, Балканські країни розглядалися урядами Великої Британії 1997–2010 рр. як найбільш пріоритетні та вірогідні кандидати на вступ у ЄС принаймні у часовому вимірі. Незважаючи на той великий масив проблем, що був наявним у державах Балкан (за винятком Хорватії, яка, безсумнівно, сприймалася урядами Великої Британії 1997–2010 рр. як така держава, для якої питання вступу до ЄС є лише питанням часу, а сама процедура вступу буде радше простою формальністю), ці країни в силу своїх невеликих розмірів і відносно малої чисельності населення мали всі шанси швидко пристосуватися до критеріїв членства.

Туреччину ж можна взагалі поставити осторонь у контексті поглядів британського керівництва щодо розширення ЄС. Адже незважаючи на ті великі симпатії, котрі лейбористи виявляли на політичному рівні до Туреччини та той великий масив модернізаційних процесів і багатогранних явищ демократизації, які мали місце в Туреччині в світлі її прямування до ЄС, уряди Великої Британії 1997–2010 рр. усвідомлювали, що ісламський фактор і сам факт того, що переважна частина території Туреччини знаходиться не в Європі (навіть попри те, що географічне положення Туреччини є просто унікальним з точки зору енергетичної безпеки та геостратегії в цілому), свідчив про те, що переконати своїх західноєвропейських партнерів по європейській арені у необхідності прийняття Туреччини до лав ЄС буде не так просто, і несприйняття

переважною більшістю населення Європейського Союзу перспективи бачити Туреччину в ЄС підкріплювало осторогу урядів Великої Британії 1997–2010 рр. щодо можливості набуття Туреччиною членства в ЄС у коротко-строковій перспективі.

До іншої групи можна віднести такі держави як Молдова та Україна, про яку йтиметься докладніше і нижче. Для Молдови ж наріжним каменем спотикання на шляху до євроінтеграції, безсумнівно, завжди був придністровський конфлікт. Лише за умови його вдалого вирішення була б можливою реальна перспектива вступу держави у ЄС. З усіх інших сторін Молдова могла вважатися перспективним претендентом на членство в Євросоюзі, адже за ключовими ознаками забезпечення демократії і прав людини ця держава, на думку урядових кіл самого Європейського Союзу, завжди випереджала інші пострадянські країни, можливо навіть і Україну «помаранчевої доби». Натомість уряди Великої Британії не відкидали і другого варіанту європейської інтеграції Молдови, який полягав у її об'єднанні з Румунією, причому незалежно від того, залишиться Придністров'я у молдавському складі, чи не належатиме до молдавської юрисдикції. Подібно до об'єднання двох Німеччин, за умов якого НДР та її населення автоматично набули членства в європейській спільноті, такий же варіант міг би цілком бути прийнятним. Можна виділити ще одну групу країн, які могли гіпотетично мати європейські аспірації, однак розраховувати на членство у ЄС могли лише гіпотетично, і в доволі довгостроковій перспективі. Такими державами можна вважати Грузію, якій безумовно належало на шляху до ЄС вирішити свої територіальні проблеми та довести свою вірність саме європейській, а не американській системі цінностей, та – вельми гіпотетично – Азербайджан, у разі з яким навіть мова про саму перспективу його членства у ЄС могла бути розпочатою на високому політичному рівні лише після набуття Туреччиною членства у ЄС.

Щодо ролі і місця України в контексті європейської політики лейбористських урядів Великої Британії висновки напрошуються не втішні. Незважаючи на те, що в

контексті описаного бачення багатоярусної Європи урядами Великої Британії 1997–2010 рр., з якого напряду впливала фактична легітимація другорядності певних держав, що мали намір вступити до ЄС, Україна ніколи не перебувала для лейбористів у так званих «першій лізі» претендентів на членство в ЄС, все ж євроінтеграційний аспект ніколи не стояв поза сумнівом в українсько-британських відносинах у період 1997–2010 рр.

1. Копійка В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Копійка – К. : Юрид. думка, 2006. – 445 с.

2. Крушинський В. Ю. Великобританія в європейських інтеграційних процесах : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку» / В. Ю. Крушинський. – К., 2004. — 32 с.

3. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи європейська Британія : Великобританія в європ. інтеграц. процесах / В. Ю. Крушинський. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. – 214 с.

4. Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н. Л. Яковенко – К. : Наук.світ, 2003. – 227 с.

5. Яковенко Н. Л. Європейська інтеграційна політика Великої Британії та міжнародні чинники її формування (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Н. Л. Яковенко – Донецьк, 2005. – 38 с.

6. Гончаров Г. Розвиток міждержавних відносин між Україною і Великою Британією у 1991–2005 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Г. Гончаров. – Харків, 2006. – 20 с.

7. Грубінко А. В. Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / А. В. Грубінко. – К., 2007. – 20 с.

8. Білоусов М. М. Дипломатичне представництво України у Великій Британії: перші кроки (1992–1994 рр.) / М. М. Білоусов // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – № 4. – С. 32–36.

9. Майко В. А. Без істотних проривів. Українсько-британські торговельно-економічні відносини за сучасних умов / В. А. Майко // Політика і час. – 1998. – № 11–12. – С. 14–24.

10. Неприцький О. А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02. «Всесвітня історія» / О. А. Неприцький. – Харків, 2003. – 20 с.

11. Неприцький О. А. Великобританія: шлях до сепаратизму регіонів чи побудова «європейського дому» / О. А. Неприцький // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Історія : збірник наукових праць. – Вінниця, 2000. – Вип. II. – С. 226–232.

12. Неприцький О. А. Впровадження в країнах-членах ЄС єдиної грошової одиниці та реакція Великобританії / О. А. Неприцький // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія : Історія : зб. наук. праць. – Вінниця, 2001. – Вип. III. – С. 176–187.

13. Ямпольська Л. М. Інтеграційні процеси в Європі та Велика Британія (1973–1997 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02. «Всесвітня історія» / Л. М. Ямпольська. – Харків, 2004. – 20 с.

14. Черінько І. П. Політика лейбористського уряду Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу 2004 р. / І. П. Черінько // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Миколаїв : Вид-во «Український центр політичного менеджменту». – 2009. – Вип. 17. – С. 304–312.

15. Черінько Ігор. Європейський Союз у зовнішній політиці лейбористського уряду Великої Британії: уроки для України / І. П. Черінько // Віче. – 2009. – № 12 (249). – С. 27–29.

16. Черінько І. П. У конструктивному діалозі. Євроінтеграційний аспект українсько-британських відносин / І. П. Черінько // Трибуна. – 2009. – № 3–4. – С. 14–17.

17. Черінько І. П. Політика лейбористського уряду Великої Британії щодо розширення Європейського Союзу (на прикладі розширення ЄС-2007) / І. П. Черінько // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса. – 2009. – № 16 (94). – С. 80–90.